

**ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ,
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՄԱՐԴՈՒ ՏԱԳՆԱՊԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՎՐԱ**

*երաժշտությունը մրաձել չի կարող,
բայց այն կարող է մարմնավորել միտքը:
Վազներ*

Հոգվածը ներկայացնում է հայ հոգևոր երաժշտության պատմությունը, զարգացման դինամիկան, դերը մարդկանց տազնապայանության նվազեցման և դրական ազդեցությունը մարդու մտավոր ու հեգևոր զարգացման վրա:

Նաև տրվում են հետազոտության արդյունքները՝ հիմնված մաթեմատիկական վիճակագրության վրա՝ օգտագործելով Վիլկոկսոնի հայտանիշը:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. հոգևոր երաժշտություն, տազնապայանություն, ազդեցություն, Հովհաննես Սարկավազ, Բարսեղ Ճոն, Հովհաննես Մանդակունի, Ներսես Շնորհալի, Մակար Եկմալյան, Պատարագամատույց, Կոմիտաս, Գրիգոր Նարեկացի, հայ երաժշտություն, հայ ժողովուրդ, պատմություն, շարական, ժամերգություն, արծաթե դար, տաղեր, Կիլիկիա:

Մարդու օրգանիզմի վրա երաժշտության դրական ազդեցության մասին հայտնի է անհիշելի ժամանակներից, իսկ որպես բուժման մեթոդ երաժշտության կիրառումը սկսվեց XIX դարում: Երաժշտությունն օգտագործվում է որպես հոգու և մարմնի ապաքինման միջոց: Երաժշտությունը մեծ ազդեցություն ունի մեր էնոցիաների վրա, իսկ թե ինչպիսին կլինեն դրանք, կախված է, թերևս, երաժշտության ընտրությունից: Ճիշտ

ընտրված երաժշտությունը ընդունակ է վերականգնելու, ինչպես հոգեկան, այնպես էլ ֆիզիկական ներդաշնակությունը: Երաժշտությունը մարդու հուզական ներաշխարհն արտահայտող միջոց է և ունի անմիջական ներգործության մեծ կարողություն: Երաժշտությունը մարդկային զանգվածները միավորող, նրանց հոգևոր կյանքը ձևավորող միջոց է:

Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել հոգևոր երաժշտությունը և պարզել վերջինիս ազդեցությունը մադկանց տազնապայանության վրա:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են հետևյալ մեթոդները՝

1. Սպիլբերգերի, «Տազնապայանության հետազոտություն » թեստը:

2. դիտման մեթոդը

3. հարցազրույցի մեթոդը:

Հետազոտությանը մասնակցել է 20 մարդ: Թեստը կիրառվել է երկու անգամ՝ տազնապի պահին և անմիջապես հոգևոր երաժշտություն լսելուց և քննարկելուց հետո:

Հետազոտության արդյունքները հաշվարկվել են Վիլկոկսոնի հայտանիշի համաձայն:

Հոգևոր երաժշտությունը չափազանց բազմաժանր և բազմաձև է: Հաճախ անմիջական կապ չունենալով եկեղեցական արարողության հետ՝ կատարվում է նաև եկեղեցում, երբեմն նույնացվում է բուն եկեղեցական երաժշտությանը: Բազմադարյա հայ հոգևոր մշակույթի պատմության մեջ պատարագի տաղերը և մեղեդիները՝ իբրև երաժշտության

արվեստի հնչույն հուշարձաններ, ունեն իրենց ուրույն տեղը: Դարերով կապված մնալով եկեղեցական ավանդություններին՝ այդ հոգևոր երգերը, իրենց երաժշտական բարդ լեզվի պատճառով քչերին են մատչելի եղել: Պատահական չէ, որ այդ մեղեդիների ծաղկման շրջանը համընկնում է վերածննդի այն դարերի հետ, երբ արդեն մեր շարականները ապրում էին իրենց ամենաբարձր զարգացման շրջանը և «մանրուսումնում» լայնորեն կիրառվում էր վանք-համալսարաններից ներս [7, էջ 7]:

Բարդ և հակասական է եղել հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքի կազմավորումն ու զարգացումը: Հայ մշակույթը ապրել է փայլուն վերելք, մեծ նվաճումներ, ինչպես նաև անկման, ավերման ու լճացման շրջաններ: Հերոսաբար պայքարելով հռոմեացիների, արաբների, մոնղոլների, թուրքերի և պարսիկների բռնապետության դեմ՝ հայ ժողովուրդը իր բազմադարյա պատմության ընթացքում ստեղծել է հարուստ ու ինքնատիպ երաժշտական մշակույթ և հասցրել մինչև մեր օրերը [2, էջ 3]:

Ինչպես նշում է Ք. Քուշնարյանը, Հին Հայաստանի երաժշտությունը կենդանի հետք է թողել մեզ հասած ժողովրդական եկեղեցական երաժշտական հուշարձաններում [3, էջ 4]:

Առաքյալները իրենց քրիստոնեական գաղափարների հետ մեկտեղ տարածում էին մի ժանր՝ սաղմոսը [10, էջ 53]:

Գրիգոր Լուսավորիչը Հայոց ազգային շատ սովորույթներ ու հեթանոսական ծեսերի շատ կետեր քրիստոնեական ծիսակատարության էր վերածել: Իսկ հայկական ծեսի առանձանահատկությունը իր շարականներն են, որոնք բնիկ ազգային հին երգերի արձագանքներն են [9, էջ 22]:

Գրերի գյուտից հետո հայոց կանոնակարգված հոգևոր երգարանի Սաղմոսարան-ժամագրքի հիմքը, թեև կազմել է Սաղմոսարան, սակայն աղոթամատույցը ներփակել է ոչ միայն սաղմոս-

ներ, այլև ուրիշ նյութեր: Այդ թվում՝ ութ սաղմոսականոններից յուրաքանչյուրին կցվող մեկ կամ երկու մարգարեկան օրհնություններ, որոնք կատարվել են ծանր ու հանդիսավոր եղանակներով, դրանից հետևող աղոթքներն ու քարոզները, որ հորինել էին Սահակ Պարթևն ու Հովհան Մանդակունին, և համաքրիստոնեական երկու երգ՝ առավոտյան ժամու «Փառք բարձունս» և երեկոյան ժամու «Լույս գուարթ» [3, էջ 119]:

Երաժշտական հարուստ փորձի և կենդանի ավանդույթների այս պայմաններում ծագում ու զարգանում է հայոց հոգևոր երգարվեստը, որը, 4-րդ դարասկզբից ապրելով նախնական խմորման հարյուրամյա մի շրջան, գրերի գյուտի շնորհիվ միանգամից բարձրանում է հայոց մասնագիտացված երգ-երաժշտության աստիճանին: Հայկական և մասնավորապես Մատենադարանի ձեռագրերը ցույց են տալիս, որ երբ թարգմանվում են Աստվածաշունչն ու պաշտամունքային այլ բնագրեր, առաջին հերթին՝ Պատարագամատույցը, ծեսն ու արարողությունը հայանում, բարեկարգվում և շուտով ձոխանում են: Աստվածային սաղմոսների հիման վրա գոյանում է հայկական հնագույն ժամագիրքը: Միաժամանակ ծագում է հայոց հոգևոր ինքնուրույն երգը [5, էջ 10]:

Մատենադարանում պահվող ավելի քան 200 գրչագիր պատարագամատույցները, շուրջ 300 ժամագրքերն ու 350 շարականները գաղափար են տալիս այդ աշխատանքից գերազանց արդյունքների, հայ հոգևոր երգարվեստի պատմական զարգացման ընթացքի և այն իրագործման տաղանդավոր երաժիշտ-բանաստեղծներից շատերի վաստակի մասին:

Նախ մեր առաջ հառնում են հայկական գրավոր մշակույթի երկու մեծ հիմնադիրները՝ Մ.Մաշտոցն ու Ս. Պարթևը, որոնք նաև հայոց մասնագիտացված երգարվեստի անդրանիկ հեղինակներն են: Երկուսն էլ եղել են հայկական հո-

գևոր ինքնություն երգի հիմնարկու նա-
հապետները:

Մ. Մաշտոցը հորինել է ապաշխարու-
թյան վշտագին-քնարական շարական-
ները, Սահակ Պարթևը՝ ավագ շաբա-
թի հանդիսավոր երգեցողությունները:
Դրանցից շատերը մինչև օրս էլ չեն
կորցրել իրենց գեղազգայական ներ-
գործության ուժը: Օրինակ՝ Մաշտոցի
գրչին պատկանող ապաշխարության
շարականներից մեկը, շարականներ,
որոնց գրական ընդհանուր առմամբ
գղջական բնության բնագրերը, զուգորդ-
վելով տարբեր ձայնեղանակների հետ,
ձեռք են բերում մերթ խստագույն ձգնա-
վորական և մերթ աղաչական մի երանգ,
մերթ զգացումների սրտաբաց գղջման
և մերթ հանդիսավոր մի նկարագիր [5
էջ 12,14]:

IV-VI դարերի հայ ժողովրդի մշակու-
թային կյանքի մեծ վերելքը VII դարի կե-
սերին ընդհատվեց արաբական ցեղերի
անվերջ արշավանքների հետևանքով:
Նրանց շուրջ երկու հարյուր տարվա
տիրակալությունը մեծ չափով կասեց-
րեց հայկական մշակույթի զարգացումը:

VII դարում եկեղեցին հարստանում է
նոր օրհներգերի հոսանքով, որոնց հե-
ղինակներն էին եկեղեցու խոշորագույն
հոգևորականները, ընդհուպ մինչև կա-
թողիկոսներ: Ծիսական երգերի V դա-
րում օրհնականացված ժողովածուն, որ
մշակել էր Հովհան Մանդակունին, ար-
դեն չէր բավարարում ժամերգության
պահանջները: VII դարի վերջում ժամեր-
գության կարգավորման և հոգևոր եր-
գերի ընտրության գործը հանձնարար-
վում է կրթված վանական, երաժիշտ,
Շիրակի դպրավանքի վանահայր Բար-
սեղ ձոնին: Նրա կազմած օրհներգերի
նոր ժողովածուն հայտնի է «ձոնընտիր»
անունով [1, էջ 50]:

855 թվականից Հայաստանը նորից
անկախ ձանաչվեց: Երկրում բարեն-
պաստ պայմաններ ստեղծվեցին ժո-
ղովրդի հետագա զարգացման համար,
սակայն IX-XII դդ հայ մշակույթի ընդ-

հանուր զարգացման ընթացքը ամենևին
խաղաղ չէր:

XI դ. 80-ական թթ. Կիլիկիայում հայե-
րը ստեղծեցին նոր իշխանություն: Կի-
լիկիան հայերի հոգևոր կյանքի նոր
կենտրոնը դարձավ: Կիլիկիայի պետու-
թյունը մենք պետք է պատկերացնենք
որպես ողջ մարդկության հոգևոր կյան-
քի կենտրոններից մեկը [2, էջ 21]:

IX-XIV դարերը հայ երաժշտության
զարգացման չափազանց հետաքրքրա-
կան բովանդակությամբ հարուստ փուլ է:

«Կիլիկիայի թագավորությունը կոր-
ծանվեց», - գրել է Վ. Բրյուսովը, սակայն
նրա գրությունն ամենևին ապարդյուն
չանցավ: Երկու հարյուրից ավելի տարի-
ների ընթացքում նա հայերին հնարավո-
րություն տվեց անկախ պետությունում
իրենց ազգային թագավորների իշխա-
նության ներքո զարգացնելու սեփական
մշակույթի հիմքերը: Կիլիկիան հայերին
սերտորեն կապեց արևմտաեվրոպա-
կան աշխարհին՝ դարձնելով նրան «Եվ-
րոպայի ավանգարդը Ասիայում» [12, էջ
147], [8, էջ 51]:

Հայ հոգևոր երաժշտության պատմա-
կան գլխավոր մայրուղին հինականում
Անիից անցել է Կիլիկիա, XI դարի կեսից
մինչև հաջորդ հարյուրամյակի առաջին
երկու տասնամյակները: Այս առումով
վճռական դեր է խաղացել հատկապես
Հովհաննես Սարկավագ վարդապե-
տի ստեղծագործական հեռանկարային
ավանդույթների մոտեցումը:

1129 թվականից Կիլիկիայում սկսվում
է հայկական գրական-երաժշտական հո-
րինումների պատմության ամենալուսա-
վոր շրջաններից մեկը՝ այսպես կոչված
«արծաթե դարը»: Այն կերտած նշանա-
վոր դեմքերից հանձարեղ երաժիշտ-բա-
նաստեղծ Ներսես Շնորհալու վիթխարի
ժառանգությունը, նրա ավագ եղբայր
Գրիգոր Գ. Պահլավունի կաթողիկոսի և
Ներսես Լամբրոնացու մի շարք երգերի
հետ ներկայացնում է հայ միջնադարյան
երաժշտության պատմական զարգաց-
ման շղթայի կարևորագույն օղակներից

մեկը [4, էջ 27]:

XIII–XIV դդ երաժշտագիտական, ստեղծագործական ու կատարողական գործունեությանը զուգընթաց լրացվում են հայոց ծիսական հին մատյանները և ձևավորվում նորերը: Գործը Հայաստանում և Կիլիկիայում սկսվում է գրեթե միաժամանակ, բայց շարունակվելով կատարելության է հասնում հատկապես հայկական Կիլիկյան պետականության պայմաններում: Այստեղ է, որ ավարտուն տեսք են ստանում Շարականոցը, Ճաշոցը, Տոնացույցը, Ճառնատիրը, Պատարագամատույցը և Ժամագիրքը, ձևավորվում են Գանձարանն ու Մանրուսման գիրքը [4, էջ 19]:

Կարևոր են համարում անդրադառնալ Գրիգոր Նարեկացուն, ով հայ հոգևոր մշակույթի, այդ թվում, և երաժշտության, խոշոր երևույթներից և նվիրական անուններից է, որի ստեղծագործությունը սերտ կապերի մեջ է հայկական մասնագիտացված երգարվեստի պատմական զարգացման նախորդ (V–IX դդ) և հաջորդ (XI–XV դդ) մեծ փուլերի, ուստի և հազարամյա վերելքի ողջ շրջանի հետ:

Գրիգոր Նարեկացին՝ մեր «սուրբ, բարձրական բանաստեղծը», նա մեր հոգևոր քնարերգության մեջ կար, նաև որպես երաժիշտ (զարգացման վիթխարի մղում է առաջ բերել և նոր շունչ ու կյանք հաղորդել հայոց միջնադարյան մասնագիտացված երգարվեստին): Հատկապես իր տաղերով, որոնց երաժշտական բաղադրիչում հանձարի ուժով հավաքվել, խտացել, համաձուլվել և ինքնատիպ նոր որակ են գոյացրել V–IX հարյուրամյակների հայ երգաստեղծագործության մեջ մեծակերտ–զարդարական ոճի առաջին փարթամ ծաղկմանն ու հետագա դարավոր զարգացմանը նպաստելու ընդունակ շատ տարրեր [3, էջ 319]: Նարեկացու տաղային արվեստը դարեր շարունակ չի դադարել հետնորդների գեղարվեստական մտածողության վրա ներգործելուց: Եթե փաստորեն Նարեկացին եղավ մեր

տաղերգուների նախակարապետը, ապա Շնորհալիով այդ արվեստը հասավ իր զարգացման բարձրագույն աստիճանին:

Պահպանելով դարերի ընթացքում մշակված ավանդական ձևերը, հոգևոր երաժշտությունն ապրեց զարգացման նոր շրջան: Հոգևոր երաժշտության մեջ զարգացան հատկապես տաղերը, որոնք հիմնականում հեռու մնացին հոգևոր երաժշտության սահմանված կանոններից և կրեցին աշխարհիկ տաղերի մեծ ազդեցությունը: Մեզ հասած հոգևոր տաղերի լավագույն օրինակներից մեկը «Տաղ հարությանն» է: Մարդկային ապրումների ճշմարտացի բացահայտումը զգացմունքների հարստությունը ամենևին բնորոշ չեն կրոնական ճգնավորությանը [2, էջ 32]: Տաղի մեղեդին գրավում է հույզերի բազմազանությամբ՝ մեկ լարված, կամային ու թախծոտ, մեկ՝ հայեցողական: Իսկ շարականների արվեստի մեծ վերելքը պայամանավորված է Ներսես Շնորհալու ստեղծագործությամբ:

Հայ ժողովրդի կյանքի ամենաձանր և դրամատիկական շրջանը XIV–XVIII դարերն էին: Մոնղոլների ներխուժումը Հայաստան և նրանց տիրապետությունը ահավոր վնաս հասցրեց երկրին: Ժողովրդի դրությունն առավել անտանելի դարձավ 1555թ. Թուրքիայի և Պարսկաստանի միջև Հայաստանի բաժանումից հետո, սակայն այդ աղետալի շրջանում էլ, ահավոր զրկանքների պայմաններում, հայ ժողովուրդը, հսկայական ջանք գործադրելով, ստեղծում է մշակութային մեծ արժեքներ: Հայկական գաղութների ստեղծումը տարբեր երկրներում նպաստեց հայերի ծանոթությանը բազմաթիվ ժողովուրդների մշակութային նվաճումներին: Օրինակ, առաջին հայերեն տպագրված գիրքը հրատարակվել է 1515 թ. Վենետիկում: Առաջին հրատարակված գրքերից էր Ներսես Շնորհալու, Ֆրիկի, Թլկուրանցու բանաստեղծություններից կազմված Տաղարանը: 1664 թ. Ամստերդամում լույս տեսավ խազերով գրի առնված Շարա-

կանոցը [2, էջ 39]:

Հայ ժողովրդի կյանքում ամենամեծ իրադարձություններից մեկը Արևելյան Հայաստանի միացումն էր Ռուսաստանին: Այդ դարաշրջանը ժողովրդի հարուստ հոգևոր կարողությունների դարաշրջանն էր [2, էջ 60]: Հայական հոգևոր երաժշտությունը, որը ազգային երաժշտության մի ճյուղն է կազմում, ձևավորվել և զարգացել է ժողովրդական ստեղծագործության ներքո: Դարերի ընթացքում հայ հոգևոր երաժշտությունը հանդիսացել է շատ հայ երաժիշտների ստեղծագործական գործունեության հիմնական բնագավառներից մեկը:

Մ.Եկմալյանի «Պատարագ»-ը հայ եկեղեցական պաշտության բազմաձայն մշակման առաջին, գեղարվեստական տեսակետից արժեքավոր գործն է [2, էջ 147]:

Ուսումնասիրելով եկեղեցական երաժշտության ժանրային և ոճային գծերը՝ հարկ է անդրադառնալ Կոմիտասին: Նրա առաջին հոդվածը եկեղեցական երաժշտության մասին է (1894թ.), որն իր հիմնական մասով նվիրված է եկեղեցական հին մելոդիաները՝ ըստ ութ ձայների համակարգելուն [8, էջ 348]: «Հայն ունի ինքնուրույն երաժշտություն» հոդվածում Կոմիտասը, մի քանի անգամ անդրադառնալով նաև ավետիսներին¹, նշում է դրանց հին ծագումը, լայն տարածումը, բազմերանգությունը, ժողովրդի ստեղծագործական միջամտությամբ հարստացած լինելը [6, էջ 16]: Կոմպոզիտոր և ազգագրագետ, գիտնական և մանկավարժ, երգիչ ու խմբավար Կոմիտասն իր բազմակողմանի գործունեությամբ հսկայական դեր խաղաց հայ ժողովրդի երաժշտական մշակույթի զարգացման գործում: Կոմիտասը արժեքավոր մտքեր է արտահայտել իր «Հայ ժողովրդական և եկեղեցական երգեր » աշխատության մեջ [2, էջ 183 և 194]: Ուշադրության է

արժանի այն փաստը, որ Կոմիտասը, ուսումնասիրելով եկեղեցական մելոդիաների լադային² կազմության կարդինալ խնդիրները, գործնականում համառորեն շրջանում է ութձայնի պրոբլեմները: Բնութագրելով սաղմոսերգության պարզագույն տարատեսակները՝ Կոմիտասը չի շարունակել իր նկարագրությունը, չի տվել եկեղեցական երգասացությունների առավել ծավալուն և մեթոդիկ տեսակետից հարուստ ձևերի՝ տաղերի, գանձերի, ավետիսների, շարականների պատկեր [8, էջ 348]: Կոմիտասի «Պատարագ»-ը գործադրություն չգտավ եկեղեցական պրակտիկայում, ուր այդ ստեղծագործության ավարտումից շատ առաջ ընդունված էր և պաշտոնական ձանաչում էր ստացել Եկմալյանի «Պատարագ»-ը [8, էջ 349]:

Խորապես ցավալի է, որ եկեղեցական երաժշտությանը նվիրված կոմիտասյան ուսումնասիրություններն անավարտ մնացին: Եթե Կոմիտասի հետազոտական աշխատությունները հանդիսացան լավագույն թեորետիկական գործերը եկեղեցական երաժշտության ուսումնասիրության ասպարեզում, ապա նրա ստեղծած «Պատարագ»-ը անկասկած ներկայացնում է իրենից մեծ նվաճում՝ հայ եկեղեցական մելոդիաների ստեղծագործական զարգացման և հարստացման ասպարեզում:

Վիլկոկսոնի հայտանիշ:

Կատարվել է հետազոտություն՝ մարդկանց տագնապայնությունը ստուգելու համար:

Հետազոտության արդյունքները հաշվելու համար օգտագործվել է հայտնի մաթեմատիկական վիճակագրությունը՝ Վիլկոկսոնի հայտանիշը:

1 Ավետիսներ-ժողովրդական բանահյուսության և երգարվեստի մի առանձնահատուկ ճյուղը կազմող տոնն ու նրա գաղափարը ավետող երգեր են:

2 Լադ-կայուն և անկայուն հնչյունների կազմակերպած համակցությունը կամ նրանց հարաբերության համակարգը կոչվում է լադ կամ ձայնակարգ:

Փորձարկվողների պայմանական համարները	Գիպոսփորձից առաջ	Գիպոսփորձից հետո	Տվյալների տեղաշարժման համապարտական նշանով	Տարբերությունների բացարձակ մեծություններ	Տարբերությունների բացարձակ մեծությունների կարգեր
1	49	45	-4	4	10,5
2	59	62	+3	3	6,5
3	67	60	-7	7	16,5
4	59	49	-10	10	19
5	42	38	-4	4	10,5
6	47	44	-3	3	6,5
7	40	33	-7	7	16,5
8	48	28	-20	20	20
9	31	36	+5	5	13
10	56	55	-1	1	3
11	47	31	-6	6	14
12	66	68	+2	2	4
13	37	37	0	0	1,5
14	49	45	-4	4	10,5
15	53	49	-4	4	10,5
16	35	28	-7	7	16,5
17	32	29	-3	3	6,5
18	50	53	+3	3	6,5
19	38	38	0	0	1,5
20	40	47	+7	7	16,5

Հաշվենք ռանգերի գումարը: Օգտագործում են հետևյալ բանաձևը՝

$$\left(\frac{N \cdot (N + 1)}{2} \right) = \frac{20 \cdot (20 + 1)}{2} = 210$$

Առանձնացնենք աղյուսակում տեղ գտած տիպային տեղաշարժերը: Այդպիսիք են՝ 6,5;4;6,5;16,5:

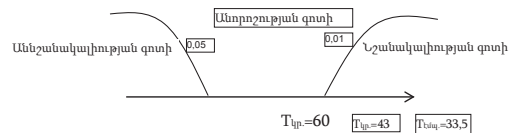
Այնուհետև հաշվում ենք այդ ոչ տիպային տեղաշարժերի գումարը:

$$T_{\text{հնգ.}} - T_{\text{հնգ.}} = 6.5 + 4 + 6.5 + 16.5 = 33.5$$

Համապատասխան աղյուսակից գտնում ենք կրիտիկական արժեքը 20 փորձարկվող համար: Ցույց տանք աղյուսակի այդ մասը:

n	P	
	0.05	0.01
20	60	43

$T_{\text{կր.}} = 60$, երբ $P \leq 0.05$, $T_{\text{կր.}} = 43$, երբ $P \leq 0.01$
Կառուցենք նշանակալիության առանցքը

Ինչպես տեսնում ենք $T_{\text{էմպիրիկը}} -$ ը գտնվում է նշանակալիության գոտում, այսինքն՝ կատարված հետազոտությունը տվել է դրական արդյունք:

Ամփոփելով աշխատանքը և ստացված հետազոտությունների արդյունքները՝ կարելի է եզրակացնել, որ մարդու տագնապայնությունը նվազում է ոչ միայն պարզապես հոգևոր երաժշտություն լսելիս, այլև, երբ ընկղմվելով դարերի խորքից եկող աստվածային այդ երևեջների մեջ, գիտակցում ես, թե որքան դժվարությունների ու ավերածությունների միջով է անցել հայ հոգևոր

երաժշտությունը, սակայն զարգացել ու հարստացել է՝ հպարտորեն դիմակայելով բոլոր դժվարություններին: Պայքարել ու չի հանձնվել հայը՝ այդ հոգևոր հարստությունը սերունդներին փոխանցելու դժվարին գործը արժանապատվո-

րեն կատարելով: Եվ այսօր մենք կարող ենք հպարտ լինել, որ ունենք այսպիսի մշակույթ, այսպիսի ներկայացուցիչներ, որոնց փայփայած ու թողած ժառանգությունը պահպանելը և փոխանցելը շնորհ է յուրաքանչյուրիս համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ռ.Աթայան, Տ.Տեր-Մարտիրոսյան երաժշտության տարրական տեսություն, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան-1980, 192 էջ:
2. Ա.Բարսամյան, Մ.Հարությունյան, Հայ երաժշտության պատմություն, առաջին մաս «Լույս» հրատակչություն, Երևան-1968, 282 էջ:
3. Ն.Կ.Թահմիզյան, Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V-XVդդ., Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան 1985, 344 էջ:
4. Ն.Կ. Թահմիզյան, երաժշտությունը Հայկական Կիլիկիայում, Հայկական ՍՍՀ «Գիտելիք» ընկերություն, Երևան-1989, 48 էջ:
5. Ն. Թահմիզյան, երաժշտությունը Հին և Միջնադարյան Հայաստանում, «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան 1982, 60 էջ:
6. Մ.Թ. Մանուկյան, Ժողովրդական ավետիներ, էջմիածին-1995, 128 էջ:
7. Ե.Յակոբեան, Հայական պատարագի տաղեր և մեղեդիներ, հոգեբանության հրատարակչություն, Գահիրե -1963, 60 էջ:
8. Ալ.Շահվերդյան, Հայ երաժշտության պատմության ակնարկներ XIX-XXդդ. (միջսովետական շրջան) Հայպետհրատ, Երևան-1959, 631 էջ:
9. Մ.արքեպս.Օմանեան, Հայոց եկեղեցին և իր պատմությունը, վարդապետությունը, վարչությունը, բարեկարգությունը, արարողությունը, գրականությունը ու ներկա կացությունը, վեցերորդ տպագրություն, տպ. Սևան Պեյրուի-1960, 232 էջ:
10. Մանրուսում, Միջազգային երաժշտության տարեգիրք, հատոր Ա, Երևան 2002, 236:
11. Վ.Կարապետյան, Վ.Վարդազարյան, Քանակական մեթոդները հոգեբանության և մանկավարժության մեջ, զանգագ հրատարակչություն, Երևան-2012, 232 էջ:
12. Брюсов В.Я., Об Армении и армянской культуре, изд-во АН Армянской ССР, Ереван, 1963, стр. 248

ПРОИСХОЖДЕНИЕ АРМЯНСКОЙ ДУХОВНОЙ МУЗЫКИ, ЕЕ РАЗВИТИЕ И ВОЗДЕЙСТВИЕ НА СОКРАЩЕНИЕ ТРЕВОЖНОСТИ У ЧЕЛОВЕКА

ЗАРУИ АКОПЯՆ

Национальная Академия науки РА, Международный научно-образовательный центр, кафедра психологии, магистрант 2-го курса

В статье представляется история духовной музыки, динамика ее развития, роль в сокращении тревожности людей и позитивное влияние на психическое и физическое развитие человека.

Результаты исследований представлены на основе математической статистики и критерия Уилкоксона.

THE ORIGIN OF ARMENIAN SACRED MUSIC, ITS DEVELOPMENT AND INFLUENCE ON THE ANXIETY REDUCTION OF PEOPLE

ZARUHI HAKOBYAN

*International Scientific-Educational Center of NAS RA, Department of Psychology,
Master's Degree student, 2nd year*

The article presents the history of sacred music, the dynamics of its development, its role in the anxiety reduction of people and the positive influence of sacred music on the mental and physical development. The results of research are presented based on mathematical statistics and Wilcoxon criterion.